

ЖУРНАЛІСТИКА

УДК 17.342.7

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ

К.І. Семивол, Г.Є. Ковальський

Анотація. У статті розглянуто важливі питання, серед яких – поняття цінностей, європейська модель цінностей, вплив журналістики на формування структури цінностей, роль ЗМІ в процесі формуванні європейської моделі цінностей в Україні. Автори зробили спробу показати вплив журналістики на ціннісну переорієнтацію українського суспільства після розпаду СРСР. Простежено тематику сучасної української преси та її відмінності з російською, де сприйняття європейських цінностей відбувається крізь призму пропагандистських установок та кліше. Виявлено певні успіхи ціннісної реформації української журналістики та сформульовано питання, які потребують усунення задля реального утвердження в українському суспільстві демократичних ментальних цінностей.

Ключові слова: європейські цінності, аксіологія, журналістика, права людини, свобода.

Нині перед Україною стоїть дуже важливе і доленосне завдання – євроінтеграція. Цей процес нездійснений без переходу на європейські цінності. Тільки тоді, коли кожен із нас переосмислить свої орієнтири в житті, світогляд та власні цінності – держава зміниться. Коли ми перестанемо піддаватися корупційним недугам, винних в злочинах будемо саджати в тюрми, захищатимемо права кожного, незалежно від статусу цієї людини, коли ми врешті вивчимо свою історію і відчуватимемо себе нацією. На всі ці моменти так чи інакше впливає журналістика. Головні цінності, які пропагували ЗМІ в радянському союзі – це держава, подвиг заради держави, комуна, колективізм. Зараз перед журналістикою стоїть завдання переорієнтації цих цінностей на загальнолюдські, демократичні, або європейські, де не «людина для держави, а держава створена для людини». З'ясуємо дефініцію поняття цінності. Цінності розглядаються як річ, яка має певну користь і здатна задовольняти ту чи іншу потребу людини; як ідеал; як норма; як значущість чогось для людини, соціальної групи чи спільноти тощо. Цінності – це не лише те, що вже існує, але й те, за що треба боротися. Це може бути річ чи ідея, тому цінності й ділять на матеріальні та духовні. Кожна людина має свої пріоритети в ціннісних орієнтирах. Це щастя, свобода, справедливість, рівність, винагорода праці, цінність життя тощо [1].

Метою статті є визначення місця засобів масової інформації у формуванні європейської аксіологічної моделі в українському соціумі.

Про те, що журналістика впливає на формування ціннісної та світоглядної картини світу кожної людини, яка живе в соціумі, наголошують відомі українські та зарубіжні дослідники журналістики. Серед українських виділимо І. Л. Михайлина, А. З. Москаленко, В. В. Різуна та ін. Аксіологічна функція журналістики завжди визначається вченими, як додаткова, спеціальна функція. Головне завдання журналістики – інформувати. Але журналісти самі обирають, які теми треба розглядати, а які неважливі для суспільства, які треба, або можна замовчувати чи уникати. Саме цей підбір тем визначає ціннісні орієнтири суспільства. Журналіст сам обирає, про що розповісти народу, щоденно говорити про уявних зовнішніх ворогів держави і звеличувати військову могутність армії, чи про соціальні проблеми в країні.

Дослідник засобів масової інформації І. Л. Михайлин визначає журналістику як універсальну галузь духовної діяльності людини, що формує її свідомість на рівні

раціонально-понятійному й образно-емоційному, якомога краще відповідає синкретизму суспільної й індивідуальної свідомості. У цьому відношенні преса й сама є суб'єктом політики, формує певну систему ідеологічних та соціально-політичних цінностей, поширює соціально-ціннісний досвід, новаторські починання, компетентну ініціативу [2, с. 215]. «Діяльність засобів масової інформації аксіологічна, вона спрямована на поширення системи поглядів на світ, структурованих згідно існуючій сукупності цінностей», – зазначає І.В. Єрофеева. У своїй масі споживачі культури залежать від медіальних структур, дозволяють вибирати те, що соціальні посередники «вкидають» на ринок духовних цінностей [3].

Журналіст А. З. Москаленко виділяє серед основних принципів і норм етики журналістики вірність загальнолюдським цінностям. Визнаючи пріоритет загальнолюдських цінностей перед усіма іншими, журналіст виступає за гуманізм, мир, демократію, соціальний прогрес, права людини. Він займає непримиренну позицію щодо будь-яких форм виправдання агресії, озброєння, інших форм насильства, зневаги й дискримінації, тоталітаризму й тиранії. А. З. Москаленко підпорядковує свою діяльність відстоюванню життєвих інтересів Української держави, її народу, ліквідації небезпечних соціальних конфліктів, охорони природи й пам'яток історії та культури, своїми виступами допомагає вирішувати такі проблеми, як бідність, недоїдання, захворювання. Він з повагою ставиться до особливостей, цінностей і гідності кожної національної культури, кожної людини. Своєю діяльністю допомагає усувати непорозуміння й настороженість у стосунках між народами, сприяє вихованню культури міжнаціональних відносин, пробуджує у своїх читачів, глядачів, слухачів розуміння потреб інших народів, повагу прав і гідності всіх націй і всіх людей, незалежно від статі, раси, мови, національності, релігійних та ідейних переконань. Дослідник сприяє створенню клімату довіри в міжнародних відносинах, роззброєнню і національному розвитку, відстоює право на свободу слова [4, с. 154].

Який же метод впливу ЗМІ на формування ціннісної орієнтації суспільства? На першому етапі відбувається синтез певної цінності на основі спостереження за окремими фактами суспільного життя і показу цих фактів. Другий етап передбачає популяризацію або включення в систему вже існуючих у суспільстві цінностей способом аналізу вже синтезованого ідеалу або негативного явища. Третій (заклучний) етап – це інклюзія шляхом пропаганди даної цінності в суспільстві [5].

Для того, щоб зрозуміти вплив журналістики на формування європейських цінностей в Україні, треба розглянути, які це мають бути цінності. Основоположні принципи європейської інтеграції чітко зазначені в Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу. Це людська гідність, свобода, демократія, рівність, правова держава, солідарність, а також дотримання прав людини. У документі особливо підкреслюється, що ці принципи засновані на духовній, моральній та історичній спадщині народів Європи. Головною ідеєю Хартії є те, що людську особистість Європейський Союз вважає центральною у своїй діяльності, надає їй «громадянство Союзу та створює простір свободи, безпеки та правосуддя» [6]. До загальноєвропейських цінностей також відносяться право націй на самовизначення, парламентаризм, ринкова економіка, ліберальний індивідуалізм, толерантність, мультикультуралізм та ін.

Наскільки українська журналістика відійшла від радянських канонів та готова продукувати і поширювати нові аксіологічні конотації можна зрозуміти, порівнявши наші ЗМІ із російськими, які продовжують притримуватися загальноімперських принципів. Для більш детального дослідження оберемо кілька цінностей, які для України є вкрай важливими – право нації на самовизначення, права людини та цінність свободи. Почнемо із такої цінності, як право нації на самовизначення. Україна молода країна, яка ще розбудовує свою державність, тому питання національної ідентичності для неї до сих пір актуальне. Тим більше, у зв'язку з останніми подіями на Сході, Україна як ніколи раніше

потребує об'єднання, що можливе тільки через усвідомлення кожним із нас своєї приналежності до української нації. Журналістика по суті формує історичну свідомість народу. Кожна людина має відчувати себе частиною спільноти, народу, нації, держави.

І. Л. Михайлин зазначає, що українська журналістика зробила багато для спростування псевдоісторичних російських концепцій про Київську Русь, «як нібито не українську державу, а міфічну колиску трьох братніх народів», про росіян як «старшого брата» українців, про провінційність української національної культури та її похідність від російської. Натомість сучасні українські ЗМІ сміливо утверджували правду про давність українців, їх походження та належність до власної землі, викривали сталу антиукраїнську політику Російської держави, що дуже часто запроваджувалася збройними методами. Журналісти змушені вести контрпропаганду, оскільки наш народ зіткнувся з проблемою пропаганди правди про свою історію, пропаганди загальнолюдських життєвих цінностей, які протистоять класовим ідеалам комуністичних реваншистів [2, с. 217].

Наприклад, значний вклад у відновлення історичної правди та формування національної самосвідомості робить щоденна всеукраїнська газета «День». Матеріали, написані журналістами, істориками, філософами, виконують просвітницьку функцію, впливаючи на відновлення історичної пам'яті народу. Газета навіть запустила веб-проект «Україна Incognita», який увібрав у себе кращі матеріали історико-культурної тематики, що були опубліковані в газеті та на сайті «Дня» за весь час його існування. В цих матеріалах можна дізнатися про те, яким був насправді СРСР (геноцид, терор, репресії, «розстріляне відродження»), звідки «пішла» Україна, про важливі події українського державотворення та людей, які доклали до цього процесу зусиль, про роль України у Другій світовій війні, про звичаї та традиції українців і тощо.

Після отримання Україною незалежності, історична тема почала активно обговорюватися практично у всіх ЗМІ. У цей час російська журналістика продовжує розповідати про те, що такої нації, як українці ніколи навіть не існувало. Замість того, щоб задуматися над питанням, хто такі росіяни, звідки вони пішли і що представляє собою Росія у відношенні нації до території, яку вона займає, російські ЗМІ займаються поширенням пропаганди та перекрученням історії. Періодично в російській пресі можна зустріти матеріали про те, що Київська Русь – це прабатьківщина Росії, а Україна ніякого відношення до Русі не має. Прикладом цього є матеріал газети «Аргументы и факты» (від 19.02.2016 р.) під назвою «Московия, Киевская Русь и пропаганда. Путеводитель по историческим терминам», де знову відсутня логічна аргументована позиція та будь-яка об'єктивність щодо загальноєвропейських процесів періоду існування Київської Русі. Тому якщо говорити про право нації на самовизначення, Україна зробила свій вибір ще в 1991 р., а українська журналістика виконує роль модератора загальнонаціонального дискурсу підтримуючи та розвиваючи цю найбільшу для народу цінність.

Серед інших загальноєвропейських цінностей виділяються права людини. У демократичній країні на першому місці має стояти людина та її життя. Журналісти в країні з європейськими цінностями будуть писати про порушення цих прав, про страйки, мітинги, судові процеси. Коли на перше місце ставиться влада та її міць, а порушення прав людини відходить на задній план – це є ознакою тоталітарного суспільства. Проаналізувавши тематику видання «День» і російського «Аргументы и факты» за останні місяці 2016 р., можна зробити висновок, що Україна рухається в європейському напрямі. У той час, коли російські журналісти розміщують в рубриці «Общество» інформацію, яка стосується могутності збройних сил Росії, терористів ІДІЛ, негативної інформації про сусідів та геополітичних конкурентів – США і ЄС, досягнення Росії та виключно позитивної оцінки президента, то в газеті «День» така ж рубрика зосереджена на внутрішніх проблемах українського суспільства, порушеннях прав переселенців,

судових процесах проти можновладців та корупціонерів, махінаціях держслужбовців, питаннях соціального характеру.

Велика кількість російських матеріалів із тих, що присвячена порушенням прав людини, стосується порушень не в самій Росії, а в інших країнах (США та Європі). Так моделюється образ ідеальної країни, в якій внутрішніх проблем не так і багато на фоні інших країн. Україна далеко не ідеальна країна з точки зору захисту прав людей, але у нас журналісти не приховують негативну інформацію, діючи по принципу, що проблеми треба висвітлювати, а не замовчувати. Цим самим ЗМІ привчають людей до головних принципів громадянського суспільства – відстоювати права, боротися за справедливість, не боятися і мовчати, само організовуватися, тиснути на владу та правоохоронну систему задля вирішення нагальних суспільних проблем.

Наступною цінністю, яку беремо до розгляду, є свобода – як право людини, свобода слова, свобода совісті та вибору релігії, свобода у самовираженні, свобода суспільних меншин. Про свободу слова у Росії складно говорити при наявності такої кількості потужних контрольованих державою ЗМІ, де кваліфіковані журналісти перетворюються на пропагандистів із імперською ідеологією. В Україні, незважаючи на те, що практично у кожного видання є власник (олігарх чи представник бізнесу), ЗМІ знаходяться у жорсткій конкуренції між собою, що дає можливість громадянам почути різні точки зору. Це і є свобода слова. Потік різної інформації, яку можна зіставляти, аналізувати та робити власні висновки, а не одностороння інформація про те, що все «біле» або «чорне». На жаль, в Україні й досі немає повністю незалежного ЗМІ, яким міг би стати загальнонаціональний канал «Громадського телебачення», кожне видання піддається самоцензурі та редакторській політиці, але на щастя державної цензури в Україні на сьогодні немає.

Варто також розглянути свободу меншин. А саме, права і свободи національних, сексуальних та інших меншин. Ця тематика, останнім часом, набуває поширення в засобах масової інформації України. Права меншин є невід'ємною частиною загальнолюдських прав. Якщо Україна прагне євроінтеграції, то вона повинна бути готовою до прийняття у власну свідомість необхідності поважати права людей інакших за національними, сексуальними та іншими ознаками. Аналізуючи матеріали преси стосовно гей-параду, який мав відбутися у Львові 19 березня 2016 р., бачимо різні точки зору серед суспільства. Але дуже важливим є фактор – журналісти намагалися подати інформацію об'єктивно, не ображаючи і не захищаючи права меншин, що говорить громадянську про зрілість українського суспільства. Якщо у Росії подібні заходи отримують однозначну негативну оцінку, то в Україні журналісти почали аналізувати ситуацію: чому заборонили, чи доцільно було організувати саме зараз, провели опитування і т.д. Проблема толерантності і поваги свобод один одного все ще існує в Україні. ЗМІ не змушуватимуть «полюбити» меншини, але зможуть стерти «кути» в конфліктах та виховати елементарну толерантність до інакших людей.

Отже, проаналізувавши вплив ЗМІ на головні європейські цінності – права людини, свободи, право нації на самовизначення, можна зробити висновок, що протягом останнього часу ці цінності поступово укріплюються в свідомості українців і чималу роль в цьому відіграли саме журналісти виконуючи контролюючу роль «четвертої влади». Порівняно з Росією, Україна після розпаду СРСР зробила величезний крок в переорієнтації світорозуміння та прийняття гуманних цінностей, переконала ціннісного потенціалу суспільства з державно-владних на загальнолюдські антропоцентричні цінності. А це свідчить про поступове світоглядне оздоровлення нації й утворення активного соціуму. Тільки духовно розвинута нація має шанси на побудову гуманного громадянського суспільства.

Анотація: В статті говориться о том, что такое ценности, что мы относим к европейской модели ценностей, как журналистика влияет на формирование структуры ценностей, какова роль СМИ в процессе формирования европейской модели ценностей в Украине. Авторы пытаются показать влияние

журналистики на ціннісну переорієнтацію українського общества після розпаду СРСР. Поддається порівнянню тематика сучасної української преси і російської, де сприйняття європейських цінностей відбувається через призму пропагандистських кліше і установок. В результаті дослідження виявлені певні успіхи ціннісної реформи української журналістики, а також проблеми, які потребують усунення для реального утвердження в українському общество общечеловеческих цінностей.

Ключевые слова: європейські цінності, аксіологія, журналістика, права людини, свобода.

Abstract. The article said that such values refer to the values of the European model as journalism influences the structure of values that the role of media in the formation of the European model values in Ukraine. The authors try to show the impact on journalism of values reorientation of Ukrainian society after the collapse of the USSR. Quantifiable themes of modern Ukrainian and Russian media, where the perception of European values is through the prism of propaganda clichés and attitudes. The study found some success valuable reformation of Ukrainian journalism and problems that require removal for a real statement in the Ukrainian society of human values.

Keywords: European values, axiology, journalism, human rights and freedom.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексєв В. Ю. Цінності в житті людини і суспільства (аксіологія). Філософія: навчальний посібник / В. А. Буслінський, П. І. Скрипка, В. Ю. Алексєєв, Л. М. Кусок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ellib.org.ua/books/philosofy/fil1/index.html>
2. Михайлин І. Л. Основи журналістики: підручник / І. Л. Михайлин. / 3-є вид., доп. і поліпш. – К. : ЦУЛ, 2002. – 284 с.
3. Виноградова С. М. Психологія масової комунікації: підручник / С.М. Виноградова, Г.С. Мельник. – М. : Юрайт, 2014. – 516 с.
4. Москаленко А. З. Теорія журналістики: навч. посібник / А. З. Москаленко – К. : Експрес-об'ява, 1998. – 336 с.
5. Нерсєсова Т. Є. Аксіологічна основа медіаконтенту як спосіб формування суб'єктивного сприйняття культурних цінностей суспільства та їх оцінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mediascope.ru/node/835>
6. Чикаленко Л. Д. Європейські цінності – основоположні принципи Європейської інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lyudmilache.at.ua/blog/evropejski_cinnosti_osnovopolozhni_principi_evropejskoji_integraciji/2014-06-19-4